

LBRIS

We know
books

**LUMINIȚA
VOINA-RĂUȚ**

**Traducerile
din poveste**

 VELANT
CĂRȚI ÎNSEMNATE.

ale criticului. Cartea Luminiței Voina-Răuț și deschiderea inteligentă a Editurii Vellant demonstrează că se poate și că scena literară din România e vie și plină de surprize plăcute. Doar că, pentru asta, e nevoie să ne uităm spre alte zone decât cele prea repede îmbătrânite ale literaturii române tinere.

Luminița Marcu
Februarie 2009
București

Cuprins

1. Începutul	9
2. Traducerea, un diamant ori o vioară?	15
3. Sabatizare	25
4. După zece ani, zece ore cu Mario	31
5. Vraja Barcelonei	45
6. Cât de mult o iubim pe Aurora	51
7. Altfel de drog, în porții mici... ..	65
8. Prin Aragón, pe urmele lui Luis... ..	73
9. Rhodos, Visby, Straelen	81
10. Teatrul, altă poveste... ..	101
11. Parisul, nicipând al tuturor	113
12. Enigma unei prietenii	119
13. Trandafirul deșertului	129
14. <i>Le hasard qui n'existe pas...</i>	135
15. Rătăcirile traducătorului	139
Postfață	145

1. Începutul

Totul a început ca o glumă. În anii '80, după ce lungi perioade de timp singurii interlocutori de limbă spaniolă mi-au fost cubanezii și câțiva chileni exilați — colegii noștri de curs, primiți în cartiere special amenajate pentru ei, Drumul Taberei de pildă, chilenii fugind de represiunea guvernului Pinochet și poposind un timp în România, în drumul lor spre Suedia — brusc mă trezesc cu un ziarist-politician din Argentina, i-am uitat în timp numele, venit incognito în România, la un Congres comunist. Pe pașaportul lui, la venire, nici măcar nu figura ștampila de intrare în România. Ce trebuia să fac eu? Să-l plimb, să iau masa cu el, să asist la lucrările Congresului, să-i traduc. Era prima oară când puteam, fără vigilența băieților „cu ochi albaștri”, să stau de vorbă în tihnă cu un vorbitor de limbă spaniolă, și nu cu unul oarecare, ci cu un argentinian — dublă bucurie pentru mine. În „argentiniană”, vorba lui Julio Cortázar, interlocutorul ți se adresează cu *vos*, cu *che*, dintr-o dată auzi melodiosul *cabajo*, *janto*, *jamás*, în locul castilianului *caballo*, *llanto*, *llamas*... Ce mai, o încântare pentru auz! Cursurile de literatură hispano-americană, cele mai interesante din facultate, fuseseră un deliciu când ajunseseam la scriitorii latinoamericani, revendicându-se din acel „boom” al literelor hispanice, care zguduiseră din temelii edificiul

narativ de până atunci. Și, pe lângă un columbian numit Gabriel García Márquez, un cubanez, Alejo Carpentier, un mexican, Carlos Fuentes, un peruan, Mario Vargas Llosa, de departe m-am simțit atrasă — ca o spontană și tulburătoare îndrăgostire — de tot ce însemna scriitura argentiniană. L-am ales pe Ernesto Sábato la lucrarea de licență, *Apocalips și catharsis în opera lui Ernesto Sábato*, așa se intitula teza mea; au urmat apoi iubiri numite Adolfo Bioy Casares, Manuel Mujica Lainez, Leopoldo Marechal, Jorge Luis Borges, Julio Cortázar. Așa cum începutul secolului al XVII-lea dăduse nume geniale în pictura mondială, un Rembrandt contemporan cu Diego Velázquez, de pildă, așa se iviseră aceste nume mari, toate nimerindu-se odată în miez de secol XX, pe același continent sud-american, uluind o lume întregă cu plâsmuirile lor.

Oaspetele meu argentinian adusese, printre altele, câteva ziare argentinieni unde nu abundau știrile politice, din fericire pentru mine, ci evenimentele culturale. Două ziare mi-au atras atenția în mod deosebit. Într-unul, citesc un titlu: *Nunca estuve más allá del bien o del mal* (Nu m-am aflat niciodată dincolo de bine sau de rău) — Borges, la optzeci de ani, dând un interviu și vorbind despre literatură, viață, modelarea caracterului. Nu mai rețin detaliile aceluia interviu borgesian, un lucru mi-l amintesc însă cu precizie: la vârsta aceea înaintată, Borges, orb de câteva decenii, povestea cum începuse să studieze limba japoneză — o limbă în care există douăzeci de cuvinte diferite pentru cele douăzeci de nuanțe de roșu existente. Parcă văd surprinderea interlocutorului: așadar nu-i destul că scriitorul are o vârstă respectabilă, o memorie prodigioasă, un curaj nebun să învețe o limbă cu atâtea ideograme; el mai trebuie să și rețină douăzeci de

cuvinte pentru definirea culorii focului și sângelui, și oare cum să le reții dacă ochiul nu le poate închipui, ci doar memoria-amintire? Și totuși, explica Borges dezinvolt, limba aceasta îl pasiona, închipuirea roșului prin negura timpului nu-l deranja, dimpotrivă; totul îi părea amuzant, un joc. O spunea atât de firesc și construia o argumentație atât de sănătoasă în sprijinul ideii de a deprinde o limbă străină indiferent de vârstă, încât n-am rezistat și am povestit cele citite, pe un ton admirativ-încântat, prietenilor și soțului meu. Când povestesc ceva care mă emoționează, probabil c-o fac într-un mod aparte: timbrul schimbat, detalii savuroase, timiditate înghițită; oamenii din jur tac, ochi măriți, mi se cere să nu mă opresc, să continui, să mai spun... De-astă dată soțul meu a venit cu ideea: *De ce nu traduci ceea ce ne-ai povestit? Să se bucure și alții...* „De ce nu?” mi-am zis.

De aici a pornit totul. Nu de la cursurile practice din facultate, altminteri interesante; cel cu Cristina Hăulică de pildă era o delectare: femeia aceasta era mereu veselă, iubea toată grupa de limbă spaniolă (13 oameni), ne incita să citim și să încercăm să traducem cât mai mult, degeaba însă; pe vremea aceea habar n-aveam că microbul acesta zăcea în mine, știam doar că existau un Darie Novăceanu, o Miruna Ionescu, că se tradusese excelent Góngora, că Ion Frunzetti și Edgar Papu se încumetaseră să tălmăcească pentru a doua oară din spaniolă, după Al. Popescu Telega, în 1944 — nu din franceză, ca Heliade Rădulescu în urmă cu un secol — pe *Don Quijote* și mi se părea o muncă titanică, o activitate solitară, migăloasă, nicicând suficient răsplătită... Eu mai eram și începătoare la limba spaniolă; venită din provincie, unde această limbă nu se studia, spaniola a însemnat pentru mine de fapt un

instrument-prieten, care mi-a făcut viața mai suportabilă în primii ani de adaptare la viața dură a Bucureștiului.

Mai târziu l-am regăsit pe Borges într-o altă ipostază, într-un alt ziar cultural al prietenului meu argentinian: cu o poezie inedită, poate chiar până azi necuprinsă în niciun volum de versuri. Aflându-se la Atena, în Plaka tavelnelor, cu fum, fructe de mare și mai ales muzică, Borges ascultă un cântec mistuitor, un cântec grecesc interpretat *live* de muzicanți, chiar acolo, în fața lui. Îi ascultă și nu mai rezistă, cere un creion și pe loc, în timp ce sunetele încă vibrau în aer, notează pe fața de masă cuvintele unei poezii numite *Muzica grecească*. Iat-o:

*Cât timp va dura această muzică
vom fi demni de iubirea Elenei din Troia.*

*Cât timp va dura această muzică,
vom fi demni de moartea noastră în Arbela.*

*Cât timp va dura această muzică,
vom crede în liberul arbitru,
acea iluzie de fiecare clipă.*

*Cât timp va dura această muzică,
vom ști că vasul lui Ulise se va întoarce în Ithaca.*

*Cât timp va dura această muzică,
vom fi covoântul și spada.*

*Cât timp va dura această muzică,
vom fi demni de cristal și de mahon,
de zăpadă și de marmură.*

*Cât timp va dura această muzică,
vom fi demni de lucrurile obișnuite
care acum nu sunt obișnuite.*

*Cât timp va dura această muzică,
vom fi în aer săgeata.*

*Cât timp va dura această muzică,
vom crede în mila lupului
și în dreptatea celor drepti.*

*Cât timp va dura această muzică,
vom merita vocea ta sublimă, Walt Whitman.*

*Cât timp va dura această muzică,
vom merita să fi văzut, de pe o culme,
pământul fâgăduit.*

Cele două texte borgesiene, interviul și poezia, au apărut în două publicații: *Lucașfărușul*, respectiv *Suplimentul Literar al Scânteii Tineretului*. Încă se mai puteau strecura texte inedite, înfiorate, fie și în reviste culturale ticsite de evenimente politice prezentate în obișnuita limbă de lemn. Nici vorbă însă, în acele zile, să cauți o editură care să-ți publice ție, traducător necunoscut, un volum întreg. Îl descoperisem vrăjită pe Julio Cortázar, îi citisem pe nerăsuflăte un volum cu 8 povestiri, *Todos los fuegos, el fuego* (*Toate focurile, focul*), mai în glumă, mai în serios, începusem să lucrez la prima traducere dificilă — chiar povestirea ce dădea titlul volumului — o bătușem frumos la mașină, dar totul a rămas în fază de proiect. Cu o singură precizare: pe măsură ce continuam să traduc și alte povestiri, mi s-a oferit o șansă nesperată — am participat o săptămână la Botoșani și Ipotești la un fel de tabără de creație, organizată de SLAST* în vara anului 1989, comemorând centenarul morții lui

* Suplimentul Literar-Artistic al Scânteii Tineretului (*n.r.*)

Eminescu, și acolo, seara, tinerii poeți, prozatori, traducători și jurnaliști se adunau într-o cameră și fiecare își citea cu voce tare ultimele producții. Cum eu „produceam” tălmăciri din Cortázar la acea dată, țin minte că după poezii și fragmente de roman, cineva anunța: „Și acum desertul”. Și citeam *Autostrada din sud*. Tăcere. O povestire în care regăseai condiția umană prezentată într-un mod ce părea simplu la prima vedere, cu cuvinte la îndemâna oricui, cu un text aparent ușor de înțeles, și totuși, câte *trampas de lectura*!¹ Solidaritate, urmată de solitudinea inerentă: după ce evenimentul ce mușcă rutina cotidiană s-a consumat, se revine la viața dintotdeauna, aceleași meschinării, aceleași angoase, aceași lipsă de iubire. Dar eu, ca traducător, ca tălmăcitor, ca povestaș al scrierilor altora, mă simțeam privilegiată, intuiția și sensibilitatea îmi spuneau că abia zgâriam pojghița gheții: material exista din abundență, totul era să am răbdare, să caut prin biblioteci, în *podul cu vechituri* al anticarilor, în revistele ce-mi parveneau păcălind cenzura, ori direct, în cărțile primite de la turiștii spanioli pe care începusem să-i însoțesc prin țară, în calitate de ghid ONT^{**}, și să transpun în românește tot ce-mi părea că merită efortul. Era abia începutul.

¹ capcane de lectură

^{**} Oficiul Național de Turism (n.r.)

2. Traducerea, un diamant ori o vioară?

Țin minte; așa se numea un mic articol, o fulgurare, un gând pe care l-am scris în *România literară* în august 1990; rețin data fiindcă în zilele acelea toride începuse Războiul din Golf. L-am căutat și îl rescriu aici, fiindcă merită: „*Se întâmplă un lucru ciudat: ori de câte ori traduci, simți nevoia, în timp ce urmărești ideea, sensul exact al frazei care trebuie cu sfințenie respectat în limba țintă, să urmărești și un altfel de ritm, de astă dată unul interior, care vibrează odată cu cuvintele așternute pe hârtie, generând o stare de grație indefinibilă.*”

Și atunci se produce, vrând-nevrând, în momentele de pauză pe care ți le acorzi ca pe un respiro necesar (lăsându-ți în tot acest timp dicționare de limbă, de sinonime, explicative, deschise, ca într-o neobosită așteptare) un fel de ruptură de actul de „re-creație”, un fel de pătrundere, necontrolată, ivită parcă din afara voinței proprii, într-un altfel de univers, în care de astă dată tu ești creatorul. Și atunci începi să scrii. Orice. Creator te simți și când traduci, abia atunci însă ai revelația faptului că actul în sine te apropie de două posibile ipostaze, nu aceea de scriitor, (de pildă), ci de bijutier și dirijor.

Bijutier din pricina migalei: cuvintele sunt ca niște pietre prețioase căroră, dacă ai răbdare, talent, dar mai ales suflet, le vei da, prin șlefuire, transpirând ca să găsești nuanța potrivită: frumusețe, transparență, strălucire. Aranjate în frază,